

Władysław Bułhak

Spolupráce KGB a Ministerstva vnitra PLR na tzv. vatikánském směru v době pontifikátů Jana XXIII. a Pavla VI.

Tato studie si klade za cíl nalézt odpověď na otázku, jak vypadala spolupráce zpravodajských služeb východního bloku v době relativní stabilizace mezinárodní situace v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století na příkladu polského ministerstva vnitra a KGB na tzv. vatikánském směru, který byl v Moskvě považován za polskou záležitost.

Širší kontext těchto úvah je již poměrně dobře zpracován jak v polské, tak v zahraniční historiografii. Badatelé zabývající se tímto tématem se zaměřili především na popis a hodnocení tzv. východní politiky Svatého stolce¹. Existuje také rozsáhlá literatura věnující se dějinám římskokatolické církve v Polsku v dané době a „boji“ bezpečnostního aparátu PLR proti ní². Nedávno se objevily pokusy tyto práce metodicky uspořádat, a to nejprve ze strany Filipa Musiała a poté Rafała Łatky³.

Na druhé straně výzkum zabývající se aktivitami zpravodajských služeb PLR proti Svatému stolci je teprve na začátku. V této souvislosti bych rád zmínil dobře dokumentačně podložené dílo Witolda Bagińskiego (které bohužel z velké části stále ještě čeká na otištění)⁴, plánované vydání diplomatických a zpravodajských dokumentů PLR týkajících se Druhého vatikánského koncilu, které připravili Wojciech Kucharski a Dariusz Misiejuk⁵, a dále práce Stefana Bottoniho a Gianluca Falangy o aktivitách maďarských a východoněmeckých zpravodajských služeb v Římě a ve Vatikánu⁶. Ve svém výzkumu jsem tedy vstoupil na panenskou půdu, což má pochopitelně své výhody i nevýhody.

1 CASAROLI, Agostino: *Pamiętniki. Męczeństwo cierpliwości. Stolica święta i kraje komunistyczne (1963–1990)*. PAX, Warszawa 2001 (česky CASAROLI, Agostino: *Tryźeň trpělivosti. Svatý stolec a komunistické země 1963–1989*. Karmelitánské nakladatelství, Praha 2001); STEHLE, Hans-Jakob: *Tajna dyplomacja Watykanu. Papiestwo wobec komunizmu (1917–1991)*. Real Press, Warszawa 1993 (německy STEHLE, Hans-Jakob: *Die Ostpolitik des Vatikans 1917–1975*. Piper Verlag, München 1975); BARBERINI, Giovanni: *L'Ostpolitik della Sante Sede. Un dialogo lungo e faticoso*. Il Mulino, Bologna 2007; MACKIEWICZ, Józef: *Watykan w cieniu czerwonej gwiazdy*. Kontra, London 1986; LUXMORE, Jonathan – BABIUCH, Jolanta: *The Vatican and the Red Flag*. Geoffrey Chapman, London – New York 1999, s. 70–175; FEYÉRDY, András: *Pressed by Double Loyalty. Hungarian Attendance at the Second Vatican Council 1959–1965*. CEU Press, Budapest 2016; FIALA, Petr – HANUŠ, Jiří: *Koncil a česká společnost. Historické, politické a teologické aspekty přijímání II. vatikánského koncilu v Čechách a na Moravě*. CDK, Brno 2001; CERNY-WERNER, Roland: *Vatikanische Ostpolitik und die DDR*. V & R Unipress, Göttingen 2011; MELLONI, Alberto (ed.): *Il Filo sottile. L'Ostpolitik vaticana di Agostino Casaroli*. Il Mulino, Bologna 2006; BUŁHAK, Władysław: *NATO czy Matka Boska Czeszochowska. Niektóre aspekty watykańskiej polityki wschodniej w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. In: Yesterday. Studia z historii najnowszej. Księga dedykowana prof. Jerzemu Eislerowi w 65. rocznicę urodzin*.

Hlavní část dokumentace týkající se spolupráce Ministerstva vnitra Polské lidové republiky (MV PLR) a sovětského Výboru státní bezpečnosti (KGB) není badatelům k dispozici, což platí samozřejmě i pro problematiku církve a Vatikánu. S největší pravděpodobností jsou tyto materiály stále důvěrné, jakožto pracovní materiál polských zpravodajských služeb, neboť obsahují množství údajů o lidech, strukturách a metodách práce zpravodajců KGB, které jsou dodnes užitečné. Kopie alespoň některých dokumentů lze ale najít v materiálech jiných oddělení a útvarů MV PLR než rozvědky, třeba ve fondech 4. správy, která se specializovala na církevní a náboženské otázky. Jiné, například ty, jež se týkají problematiky spolupráce zemí sovětského bloku, je možné najít v archivech zpravodajských služeb ostatních sovětských satelitů, mimo jiné v maďarském Historickém archivu státobezpečnostních služeb (ÁBTL), bulharském Výboru pro zveřejňování dokumentů a zveřejňování vazeb občanů Bulharska ke Státní bezpečnosti a zpravodajské službě Bulharské lidové armády (COMDOS) či českém Ústavu pro studium totalitních režimů, respektive Archivu bezpečnostních složek (ÚSTR/ABS). O něco lepší je to s dokumentací týkající se zpravodajské spolu-

-
- IPN & IH PAN, Warszawa 2017, s. 917–944; SERGIO, Marialuisa-Lucia: *Politica italiana e diplomazia vaticana nella Polonia del cardinal Wyszyński. Storia e problemi contemporanei*, 2012, č. 60, s. 105–136; GRAJEWSKI, Andrzej: *Relacje między PRL a Stolicą Apostolską w latach 1958–1966 w kontekście watykańskiej „polityki wschodniej”*. Zarys problematyki. In: DZIUROK, Adam – WYSOCKI, Wiesław J. (eds.): *Kościół i Prymas Stefan Wyszyński 1956–1966*. IPN – Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana“, Katowice – Kraków 2008, s. 47–62; TITIŹ: *Miejsce i znaczenie PRL w watykańskiej polityce wschodniej w latach siedemdziesiątych*. In: PERSAK, Krzysztof a kol.: *Od Piłsudskiego do Wałęsy. Studia z dziejów Polski w XX w.* IPN, Warszawa 2008, s. 409–416.
- 2 Např. DUDEK, Antoni – GRYZ, Ryszard: *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*. Znak, Kraków 2006; ŻARYN, Jan: *Kościół w PRL*. IPN, Warszawa 2004; CZACZKOWSKA, Ewa: *Kardynał Wyszyński*. Świat Książki, Warszawa 2009; MARECKI, Józef – MUSIAŁ, Filip – NITECKI, Piotr – SZCZYPTA-SZCZĘCH, Rokšana: *W służbie Boga i Polski. Komunistyczna bezpieka wobec kardynała Stefana Wyszyńskiego*. IPN – Wydawnictwo WAM, Kraków 2014; WILANOWSKI, Cyprian (ed.): *Tezki Wojtyły*. Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2003.
 - 3 MUSIAŁ, Filip: *Stan badań nad dziejami komunistycznego aparatu represji za lata 2006–2010/2011*. In: TYŹ (ed.): *Archiwalia komunistycznego aparatu represji*. IPN & Wydawnictwo „Dante“, Kraków 2012, s. 17–20; ŁATKA, Rafał (ed.): *Pielgrzymki Jana Pawła II do Krakowa w oczach SB. Wybór dokumentów*. IPN, Kraków 2012, s. 356–362 (bibliografie); TYŹ: *Problemy metodologiczne w prowadzeniu badań na temat historii Kościoła katolickiego w Polsce „ludowej”*. Przegląd badań, postulaty badawcze. *Dzieje Najnowsze*, 2016, roč. 48, č. 1, s. 221–231.
 - 4 BAGIEŃSKI, Witold: *Sprawa ks. Jerzego Popiełuszki w dokumentach wywiadu cywilnego PRL (v tisku)*. Autor jmenovanému děkuje za zapůjčení pracovní verze textu; TYŹ: *Wywiad PRL w Rzymie*. *Biuletyn IPN*, 2017, č. 1–2 (leden–únor), s. 110–127.
 - 5 KUCHARSKI, Wojciech – MISIEJUK, Dariusz (eds.): *Sobór oczami komunistów. Sobór Watykański II w świetle dokumentów MSW i MSZ (v tisku)*.
 - 6 BOTTONI, Stefan: *A Special Relationship. Hungarian Intelligence and the Vatican, 1961–1978*. In: GRŮŇOVÁ, Alexandra (ed.): *Aktivita NKVD/KGB a ich spolupráca s tajnými službami v strednej a východnej Európe 1945–1989. Zborník z medzinárodnej konferencie, Bratislava 14.–16. 11. 2007 / The NKVD/KGB Activities and its Cooperation with other Secret Services in Central and Eastern Europe 1945–1989. Anthology of the international conference, Bratislava 14.–16. 11. 2007*. ÚPN, Bratislava 2008, s. 147–176; TYŹ: „Mozart“, Węgry i Watykan 1962–1964. Akta wywiadu jako źródło historyczne. *Pamięć i Sprawiedliwość*, 2014, č. 1, s. 53–84; FALANGA, Gianluca: *Spie dall’Est. L’Italia nelle carte segrete della Stasi*. Carocci editore, Roma 2014; HAŁKO, Jozef: *Spolupráca maďarskej a československej tajnej služby při rozpracovávaní Druhého vatikánskeho koncilu*. *Pamät národa*, 2006, roč. 3, č. 3, s. 16–19.

Władysław Bułhak

práce příslušných služeb PLR s „bratrskými službami“ v Československu, Bulharsku, Maďarsku, na Kubě nebo v Německé demokratické republice (NDR). Ani ta však zdaleka není úplná. Z tohoto důvodu je níže uvedený popis spolupráce mezi MV PLR a KGB a tajnými službami ostatních zemí sovětského bloku v oblasti otázek církve a Vatikánu jen rekonstrukcí čerpající z dosud neúplných zdrojů, a jeho výsledky jsou proto do určité míry zkreslené. Nicméně není pochyb o tom, že od první koordinační schůzky, která se konala v Moskvě počátkem března 1955, bylo zřejmé, že vzhledem ke zvláštnímu postavení římskokatolické církve v Polsku a Maďarsku mají bezpečnostní složky obou zemí největší potenciál pro operativní činnost namířenou proti Svatému stolci. Z tohoto důvodu se tento směr stal, podle koncepce tehdejšího šéfa KGB Ivana Alexandroviče Serova (1905–1990, ve funkci v letech 1954–1958), jejich specializací v rámci formující se komunistické zpravodajské komunity koordinované z Moskvy. Dodejme pro zajímavost, že PLR na tomto zasedání reprezentovali dva náměstci Výboru pro Veřejnou bezpečnost (Kds.BP), Jan Ptasiński a Witold Sienkiewicz, a spolu s nimi tehdejší šéf 1. správy (rozvědka) Kds.BP plk. Józef Czaplicki.⁷

Nové tendence v politice Vatikánu

V této souvislosti je třeba poznamenat, že v reakci na *nové tendence v politice Vatikánu*, tedy nástup Jana XXIII.⁸ na apoštolský stolec, byly v moskevském sídle KGB učiněny první pokusy o přehodnocení pohledu na stávající vatikánskou politiku. Určité světlo na tyto snahy vrhá dokument z dubna 1959 nalezený historikem Andrzejem Grajewským, který se tímto tématem opakovaně zabýval⁹. Novou interpretaci vatikánské politiky – obsaženou, byť chaoticky, a nikoliv bez rozporů v tomto dokumentu – je třeba považovat za v podstatě přesnou. V citovaných pracích je politika

7 *Rossijskij gosudarstvennyj archiv novejšej istorii* (dále jen RGANI), f. 52, op. 1, d. 641, Nikita Chruščov Boleslawu Bierutovi, Antonínu Novotnému, Mátyási Rákosimu, Gheorghe Apostolovi, Todoru Živkovovi a Enveru Hodžovi [Moskva], 17. 1. 1955, l. 50–52; Jelentés a szocialista országok állambiztonsági vezetőkinek titkos moszkvai tárgyalásairól, 1955. március 7–12. (Zpráva o tajném setkání vedoucích bezpečnostních služeb socialistických zemí v Moskvě ve dnech 7.–12. března 1955, záznam a zpracování Imre Okváth). *Hadtörténelmi Közlemények*, 2001, sv. 114, č. 4, s. 689–706 (děkuji Dr. Magdolně Barath z ÁBTL za upozornění na tuto studii); viz též KIRIAKOVA, Tatiana – ANGIELOVA, Nadiežda (eds.): *KGB a DS. Wrežki i zawisłosci. Dokumenty ot centraliziraniija archivu, 1950–1991*. KRDOBPBGDSRSBNA, Soňa 2010, dokument č. 15 (ručně psané poznámky bulharského ministra vnitra Georgi Cankova-Veselinova ze setkání v Moskvě v březnu 1955), s. 114–141.

8 Jan XXIII., vlastním jménem Angelo Giuseppe Roncalli (1881–1963), byl 261. papežem katolické církve, úřad vykonával v letech 1958–1963. Během svého pontifikátu svolal Druhý vatikánský koncil. Zahajoval a předsedal jeho prvnímu jednacímu období (1962–1963). Mezi jeho nejvýznamnější encykliky patří *Pacem in terris*, která mu ve spojení s diplomatickými aktivitami přinesla přezdívku „papež míru“. V roce 2000 byl Janem Pavlem II. beatifikován a v roce 2014 papežem Františkem prohlášen za svatého.

9 GRAJEWSKI, Andrzej: Relacje między PRL a Stolicą Apostolską w latach 1958–1966 w kontekście watykańskiej „polityki wschodniej“ zarys problematyki. In: DZIUROK, Adam – WYSOCKI, Wiesław Jan (eds.): *Kościół i Prymas Stefan Wyszyński 1956–1966*, s. 51–52; TYŻ: Security Services of the Polish People's Republic against the Vatican in 1956–1978. In: GRUŃNOVA, Alexandra (ed.): *Aktivita NKVD/ KGB a ich spolupráca s tajnými službami v strednej a východnej Európe 1945–1989*, s. 192–193.

Spolupráce KGB a Ministerstva vnitra PLR

Jana XXIII. srovnávána s jeho předchůdcem Piem XII.¹⁰ Zesnulý papež měl nejen podporovat *agresivní kurz západních mocností*, ale také považoval uvolnění v mezinárodních vztazích na konci padesátých let 20. století za *oslabení duchovního a politického odporu Západu vůči komunismu*. U jeho nástupce Jana XXIII. je konstatována chuť vytvořit *modus vivendi* s komunistickými zeměmi a usilovat o pružnější politiku ve vztahu k nim v duchu Moskvou požadovaného *mírového soužití a zmírnění mezinárodního napětí*. Celá tato nová politická koncepce souvisí s osobou tehdejšího milánského arcibiskupa Giovannini Battisty Montiniho (budoucího papeže Pavla VI.¹¹), ale bylo velmi střízlivě konstatováno, že *to není otázka změny reakční podstaty vatikánské politiky, ale vnějších forem a prostředků při jejím provádění*. V uvedeném dokumentu se dále píše, že cílem plánovaného všeobecného koncilu (viz dále) bude posílení pozice církve proti *útočným silám komunismu* a výzva k pravoslavnému a protestantskému duchovenstvu, aby *posílilo křesťanskou frontu* v boji proti ateismu.¹²

Citovaný dokument také ukazuje představy KGB o průběhu přelomového konkláve, které vedlo k volbě papeže Jana XXIII. Podle autorů měla vliv na jeho průběh situace církve na Východě, její vztah ke komunismu a také osoby kardinálů Stefana Wyszyńskiego¹³ a Maurice Feltina¹⁴. Sovětská rozvědka se v tomto případě zřejmě stala obětí nedostatečně kritického postoje k informacím z veřejných zdrojů. V každém případě se asi nejpřesnější popis tohoto konkláve v práci vynikajícího britského vatikanisty Petera Hebblethwaite, SJ, ne zcela shoduje s poznatky KGB.¹⁵

- 10 Pius XII., vlastním jménem Eugenio Pacelli (1876–1958), byl 260. papežem katolické církve, úřad vykonával v letech 1939–1958. Hodnocení jeho vedení katolické církve za 2. světové války je předmětem mnoha sporů. Je kritizován za neutralitu a nedostatečné veřejné odsouzení holocaustu, na druhou stranu jeho neveřejné diplomatické aktivity a jím iniciovaná a podporovaná „podzemní činnost“ církevních struktur zachránily život mnoha lidem včetně Židů. Během celé války i v poválečném období prosazoval spravedlivý mír a nabádal vítěze k milosrdenství s poraženými národy jako základ pro budoucí mírové soužití. V roce 1949 stvrdil dekret Svatého oficia, který exkomunikoval z katolické církve členy komunistických stran.
- 11 Pavel VI. (1897–1978), vlastním jménem Giovanni Battista Enrico Antonio Maria Montini, byl 262. papežem katolické církve, úřad vykonával v letech 1963–1978. Předsedal dalším částem Druhého vatikánského koncilu a dohlížel na naplňování jeho usnesení. Koncilní závěry vytvořily mj. prostor pro ekumenickou spolupráci s dalšími křesťanskými církvemi a jinými náboženstvími. Katolická církev navázala dialog se Světovým luterským svazem a v roce 1964 jednal Pavel VI. s patriarchou pravoslavné církve Athenagorase I., což vedlo k prolomení komunikační bariéry mezi katolickou církví a pravoslavy. V roce 1968 odsoudil vpád vojsk Varšavské smlouvy do Československa a následnou okupaci sovětskou armádou.
- 12 *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej* (dále jen AIPN) 0648/31, O nowych tendencjach w polityce Watikana [Moskva], 24. 4. 1959, l. 40–49.
- 13 Stefan kardinál Wyszyński (1901–1981) byl biskupem lubliňským (1946), arcibiskupem metropolitou hnězdenským a varšavským a primasem Polska (1948). V dubnu 1950 uzavřel dohodu s komunistickou vládou, kterou polská veřejnost přijala s nelibostí a Vatikán nikdy neschválil. V letech 1953–1956 byl držen v domácí internaci. V roce 1953 byl povýšen na kardinála.
- 14 Maurice Feltin (1883–1975), francouzský římskokatolický kněz, biskup v Troyes (1927), arcibiskup v Sens (1932), v Bordeaux (1935) a Paříži (1949–1966). V roce 1953 byl povýšen na kardinála.
- 15 Srov. HEBBLETHWAITE, Peter: *John XXIII. Pope of the Century*. Burns & Oates, New York – London 2000, s. 132–144; viz též AGOSTINI de, Cesare: *Konklawe XX wieku. Kulisy wyborów papieży*. Wydawnictwo M, Kraków 2005, s. 127–156 a 326–328, s odkazem na přední vatikanisty, jako jsou Gianfranco Zizola z *La Repubblica* a Benny Lai z *Gazzetta del Popolo*, *La Nazione*, *Il Resto del Carlino* a *Il Giornale*.

Władysław Bułhak

Ačkoliv se objevovaly náznaky změny myšlení, nesmíme zapomínat, že v KGB stále přetrvávaly zažitě představy o politice Svatého stolce. V dokumentu určeném vedení Komunistické strany Sovětského svazu (KSSS) ze srpna 1960, podepsaném tehdejším šéfem KGB Alexandrem Nikolajevičem Šelepínem (1918–1994, ve funkci v letech 1958–1961), se v tomto duchu tvrdilo, že ve Vatikánu je tehdejší relativní uvolnění v mezinárodních vztazích považováno za nebezpečné oslabení politiky Západu. Podle analytiků KGB měl Vatikán ve stejné době – v návaznosti na politiku vlády Spolkové republiky Německo (SRN) v čele s Konradem Adenauerem¹⁶ – usilovat „všemi dostupnými prostředky“ o udržení „tvrdé linie“ západní diplomacie a bránit tak snahám o uvolňování a různým ústupkům vůči Sovětskému svazu.¹⁷ Autoři dokumentu obviňovali Vatikán z podpory „křesťansko-syndikalistického“ iredentismu, který se opíral o emigranty a uprchlíky ze Sovětského svazu, Československa, Rumunska, Bulharska a Polska. Uvádí se v něm také, že během přípravy na všeobecný koncil Svatý stolec sondoval možnosti (zejména mezi pravoslavnými) sjednocení všech světových křesťanských církví *na platformě boje proti komunismu a materialismu*. Jak vidíme, stále častější ekumenické tendence katolické církve budily od počátku podezření, protože byly považovány za útočné a směřovaly do oblasti, kterou ateistická Moskva považovala za tradiční součást svého vlivu.¹⁸

KGB, s cílem zhatit tyto plány a odhalit římskokatolickou církev jako *pomahače politiky agresivních imperialistických kruhů*, zvažovala mimo jiné řadu opatření, zejména v oblasti propagandy a dezinformací, za účasti představitelů moskevského patriarchátu a dalších státem kontrolovaných institucí, jako byla například Křesťanská mírová konference (KMK) v Praze¹⁹. Všechno samozřejmě mělo proběhnout *s využitím prostředků KGB a orgánů státní bezpečnosti lidově-demokratických zemí v rámci příslušných dohod s nimi uzavřených*.²⁰ Jak již bylo uvedeno, z dokumentu je zřejmé, že významnou úlohu při odhalování a infiltraci katolické církve a Vatikánu měly podle Moskvy hrát složky polského ministerstva vnitra. Z tohoto hlediska hrály důležitou roli dohody uzavřené v rámci dvoustranných a mnohostranných setkání „bratrských služeb“ i techničtější konzultace týkající se konkrétních „politicko-operativních“ kroků prováděných KGB a bezpečnostními složkami Ministerstva vnitra PLR. Aktivně

16 Konrad Hermann Joseph Adenauer (1876–1967), německý konzervativní politik, první poválečný kancléř Německa (1949–1963) a první předseda Křesťanskodemokratické unie (1950–1966), který pochopil, že poválečná obnova země bude možná jen v těsné spolupráci s USA. Mezi jeho největší zásluhy se počítá dojednání propuštění německých válečných zajatců ze SSSR v roce 1955, postupné znovuvybrojení SRN, její začlenění do NATO (1955) a znovupřipojení Sársky (1957).

17 RGANI, f. 3, op. 12, d. 756, Předseda KGB Alexandr Šelepín na ÚV KSSS dne 6. 8. 1960, l. 166–171.

18 Tamtéž.

19 Křesťanská mírová konference (KMK) vznikla v prostředí českých protestantských církví, založena byla v roce 1958 v Praze jako platforma, jež měla umožnit dialog křesťanských teologů v Evropě rozdělených železnou oponou. Jejím předsedou se stal Josef Lukl Hromádka. Ve skutečnosti sloužila zájmům sovětské propagandy, která pod záminkou mezinárodního mírového úsilí křesťanských církví infiltrovala střední stavy, teology a pedagogy. Konference měla své pobočky na obou stranách železné opony, v Africe, USA a Asii.

20 RGANI, f. 3, op. 12, d. 756, Předseda KGB Alexandr Šelepín na ÚV KSSS dne 6. 8. 1960, l. 166–171. Totéž navrhoval také polským, maďarským a československým bratrským službám. Samozřejmě to mělo v církevních kruzích a na Západě obecně velmi omezenou propagandistickou sílu.

Spolupráce KGB a Ministerstva vnitra PLR

se tímto úkolem zabývalo zastoupení KGB ve Varšavě a Operační skupina MV PLR v Moskvě s krycím názvem „Visla“²¹. To umožnilo *řádné zabezpečení prováděných úkonů a koordinaci vykonávaných činností*.²¹

Spolupráce bezpečnostních služeb v souvislosti s Druhým vatikánským koncilem

Téma „církve a Vatikánu“ bylo dále projednáváno v rámci širších konzultací se „sovětskými přáteli“, které probíhaly v polovině června 1960 ve Varšavě. Poté padlo rozhodnutí, že v první řadě by se mělo *zabránit svolání ekumenického koncilu, včetně využití možnosti vystoupit proti účasti [...] pravoslavné, protestantské, luteránské a evangelické církve*. Kromě toho se předpokládala *výměna informací o podvratných akcích Vatikánu proti Sovětskému svazu a Polsku, dále společné aktivity ohledně odposlechu komunikačních kanálů Vatikánu a polského episkopátu do Sovětského svazu* a konečně tzv. aktivní opatření v oblasti podněcování a dezinformací, jejichž cílem mělo být *zostřování rozporů [...] mezi Vatikánem a polským episkopátem a mezi episkopáty PLR a SRN*.²²

Ve dnech 5. až 7. července 1962, krátce před svoláním Druhého vatikánského koncilu²³, proběhlo ve Varšavě první z řady mnohostranných jednání, jehož se zúčastnili zástupci ministerstev vnitra Polské lidové republiky, Československé socialistické republiky, Maďarské lidové republiky a samozřejmě KGB. Početnou hostitelskou delegaci tvořili mimo jiné zástupce náčelníka 1. správy (rozvědka) pplk. Czesław Mackiewicz-Makowski (tehdy používal dvě jména, předtím jen Mackiewicz, poté jen Makowski), mjr. Konrad Straszewski z tehdy nově zřízené „náboženské“ 4. správy a konečně šéf zahraničního odboru kabinetu ministra vnitra PLR pplk. Adam Krukowski. Bohatě zastoupena byla i sovětská strana a jejím nejvýznamnějším členem byl plk. Georgij A. Iščenko, tehdejší šéf 9. oddělení PGU (1. správy – rozvědky), tedy oddělení pro emigraci, které také provádělo – jak upozornil odborník na toto téma Leszek Pawlikowicz – *operativní opatření realizovaná prostřednictvím duchovních pravoslavné církve žijících v zahraničí*.²⁴

- 21 AIPN 0639/108, sv. 3, Poznámka týkající se spolupráce MV PLR a KGB na úseku boje proti antisocialistickým náboženským organizacím [Varšava?], 1963, blíže nedatováno, l. 349–350. AIPN 0662/1, Dohoda o spolupráci bezpečnostních orgánů PLR a SSSR [Varšava, 12. ledna 1957], l. 10–14; tamtéž, Nařízení č. 0033/61 ministra vnitra [PRL Władysława Wichy] z 28. února 1961 o vytvoření a obsahu práce kontrarozvědné skupiny 2. správy MV [kontrarozvědky] v Moskvě, l. 16–18.
- 22 AIPN 0296/111, sv. 2, Výňatek z poznámky o zpravodajské spolupráci [MV PLR a KGB], Varšava, 27. 12. 1960, l. 11–14; AIPN 0639/108, sv. 3, Poznámka týkající se spolupráce MV PLR a KGB na úseku boje proti antisocialistickým náboženským organizacím [Varšava?], 1963, blíže nedatováno, l. 349–350. Srov. MITROCHIN, Wasilij – ANDREW, Christopher: *Archiwum Mitrochina I. KGB w Europie i na Zachodzie*. Rebis, Poznań 2009, s. 747–765 a 768–770 (česky MITROCHIN, Vasilij – ANDREW, Christopher: *Neznámé špionážní operace KGB. Mitrochinův archiv*. Academia, Praha 2001).
- 23 Druhý vatikánský koncil byl zahájen 11. 10. 1962 a zasedal do roku 1965. Představoval zlomový okamžik ve vývoji římskokatolické církve ve 20. století. Jeho závěry měly dalekosáhlé účinky nejen na proměnu liturgie, strukturu a procesy uvnitř katolické církve, ale rovněž významně ovlivnily i její vnější působení a otevíření se světu.
- 24 AIPN 0639/108, sv. 3, Protokol o setkání zástupců MV ČSSR, MV PLR, MV MLR a KGB při Radě ministrů SSSR konaném od 5. do 7. 7. 1962 ve Varšavě (dále jen Protokol o setkání), l. 167–168 (českoslo-

Władysław Bułhak

Snad ještě důležitější než protokoly setkání byly z něj plynoucí „operativní pokyny“ vypracované pro potřeby KGB a zasláné také „sprízněným službám“²⁵. Během varšavského setkání byl přijat oficiální společný výklad přelomového rozhodnutí Jana XXIII. svolat všeobecný koncil, jehož hlavním důvodem byly *vnitřní problémy katolické církve* a potřeba přizpůsobit se *novým společensko-politickým podmínkám*. Shromáždění zástupci „bratrských služeb“ správně pochopili, že hlavním smyslem svolání Druhého vatikánského koncilu je *projednání nových a revize stávajících dogmat katolického náboženství, s přihlédnutím k situaci v církvi v dnešním světě* společně s *přípravou podmínek pro sjednocení všech křesťanských církví* a pokusem o nalezení pozitivního *modu vivendi* s představiteli židovského náboženství. Ale především, a to je potřeba zdůraznit, se podle tohoto výkladu měl koncil pokusit *spojit úsilí světové reakce v boji proti komunismu a socialistickým zemím*.²⁶

Z uvedeného (zpravidla v intencích výše zmíněného Šelepina dokumentu) vplynulo směřování plánovaných společných „politicko-operativních“ opatření, která měla vést k prohloubení poznatků. Počítalo se také se *systematickou výměnou získaných informací* a s konzultacemi zpravodajských operací, jejichž provedení bylo nad rámec možností jedné služby. Představitelé KGB se chlubilí tím, že kromě tří „kanovníků“ z Litvy *pojede do Vatikánu skupina pozorovatelů zastupujících ruskou pravoslavnou církev* a v ní jsou také spolupracovníci KGB.²⁷ To však neuniklo pozornosti italské kontrarozvědky SIFAR, která zdokumentovala přítomnost dvou důstojníků KGB, Nikolaje Ivanova a Ivana Žutkina, kteří působili pod diplomatickým krytím²⁸.

venskou stranu měli zastupovat plk. Bartoň a mjr. Šmarda, maďarskou pak kpt. Sandor Gierew a Joseph Kapinia, přepis jejich jmen do ruštiny je však nepřesný – pozn. autora); PAWLIKOWICZ, Leszek: *Aparat centralny I. Zarządu Głównego KGB jako instrument realizacji globalnej strategii Krelma 1954–1991*. Bellona – Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa 2013, s. 259–261.

- 25 AIPN 01283/87, [Poznámka] týkající se] činností realizovaných „sovětskými přáteli“ v souvislosti s vatikánským koncilem, Varšava [20.] 10. 1962, l. 164–166.
- 26 AIPN 0639/108, sv. 3, Protokol o setkání, l. 167–168; AIPN 01283/87, [Poznámka] týkající se] činností realizovaných „sovětskými přáteli“ v souvislosti s vatikánským koncilem, Varšava [20.] 10. 1962, l. 164–166.
- 27 AIPN 0639/108, sv. 3, Protokol o setkání, l. 167–168; AIPN 01283/87, [Poznámka] týkající se] činností realizovaných „sovětskými přáteli“ v souvislosti s vatikánským koncilem, Varšava [20.] 10. 1962, l. 164–166. Klíčovou postavou v první skupině pozorovatelů ruské pravoslavné církve na koncilu byl otec Vitalij Borovoj, který byl doprovázen tehdejší archimandritou otcem Vladimirem Kotlarovem – viz např. ZABŁOCKI, Janusz: *Dzienniki sv. 1 (1956–1965)*. IPN, Warszawa 2008, s. 449, zápis ze 17. 12. 1962: [...] *obecně udělali dobrý dojem a vyrátili rozšířené podezření, že jsou údajně falešnými kněžími a ve skutečnosti pracovníky sovětského mocenského aparátu*. Viz též *Wilson Center Digital Archive* (dále jen WCD), Mitrokhin Archive (dále jen MA – viz <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/collection/52/mitrokhin-archive/> citováno k 8. 11. 2017/), *KGB vs. Vatican City*. l. 12. Tato informace ukazuje, že litevská delegace se na druhém zasedání koncilu skládala z agentů KGB v čele s „Ažuolasem“, to znamená jejím nejvyšším kanovníkem Juozapasem Stankevičiumem, administrátorem kaunaské arcidiecéze; obdobně tomu bylo i u delegace laických katolíků. Je třeba poznamenat, že již v Římě se otec Stankevičius vzbouřil a odmítl plnit příkazy KGB, čímž se vystavil „agenturnímu rozpracování“. Viz též AIPN 01283/44, sv. 1, Poznámka z materiálů prvního zasedání všeobecného koncilu katolické církve, Varšava, 16. 5. 1963, l. 430 (pravděpodobně jde o překlad materiálu KGB). [...] *do Říma v rámci delegace katolické církve byli připraveni a vysláni agenti „Giedyminas“, „Aznolas“ (pravděpodobně to měl být „Ažuolas“ neboli „Dub“ – pozn. autora), „Putinas“, „Algis“, operativní pracovník, a agenti „Vernov“ a „Voronov“, kteří jeli na koncil jako pozorovatelé ruské pravoslavné církve*.

Spolupráce KGB a Ministerstva vnitra PLR

Kromě výše uvedeného měl probíhat *sběr informací o průběhu koncilu a nepřátelských záměrech Vatikánu proti socialistickým zemím*. Sovětská rozvědka proto plánovala zaměřit se především na tzv. aktivní opatření a totéž měly provádět i „bratrské služby“ včetně té polské²⁹.

A skutečně, většina varšavských dohod se vztahovala k politicko-propagandistickým otázkám týkajícím se nadcházejícího koncilu. Z tohoto důvodu se plánovalo *využití v domácí a zahraniční politice jednotlivých zemí* státem kontrolovaných organizací, například pražské Křesťanské mírové konference. V této souvislosti se v souladu se zvláštní komunistickou politickou korektností (plnou specifických zbožných přání) mluvilo také o „pozitivní“ části církevní hierarchie, která společně s aktuální linií Moskvy podporovala hesla jako „mír“, „uvolnění“ a „odzbrojení“, a také o plánu iniciovat pod těmito hesly svolání kongresu ve Varšavě, kterého by se účastnilo „pokrokové duchovenstvo“ a obdobně laděné sekulární organizace.³⁰ Na druhé straně se připravovaly materiály *odhalující politicky nepřátelskou tvář koncilu* a měly se podporovat (samozřejmě za účelem diverze) *reformní separatistické a nacionalistické tendence* v církvi. Plánovány byly také akce, které měly prohloubit rozpory uvnitř samotné církve (např. smyšlené střety mezi diecézním duchovenstvem a řeholníky) a ukázat širokému duchovenstvu, že jejich naděje na demokratické změny v církvi, spojované s koncillem, jsou plané. Záměrem bylo rovněž skrze působení na tzv. menšinové církve neutralizovat hnutí za sjednocení křesťanů, čímž se rozumí ekumenické tendence, které se – ze sovětského pohledu – v období koncilu nebezpečně stupňovaly.³¹

Konkrétně šlo o taková opatření, jako je *distribuce brožur a článků o využívání katolické církve ze strany imperialistických zemí*, polemiky (ve stejné formě) s tezemi o *pronásledování církve* v socialistických zemích a konečně snaha o zmaření dohody mezi *papežem a Židy* s pomocí zveřejňování textů v ruském a ukrajinském emigrantském tisku kritických vůči *zbavení Židů viny za zavraždění boha* (jak je doslova uvedeno v textu – pozn. autora) nebo jednoduše antisemitských. Nejdůležitější však měla být příprava, *s pomocí agentury a jinými prostředky*, poselství adresovaného koncilu a vydaného jménem církve v SSSR, které *by se týkalo boje za mír, odzbrojení a mírového soužití států s různými společenskými zřízeními*.³² Jednoduše řečeno, KGB navrhovala „bratrským zpravodajským službám“ a sama hodlala vynaložit nemalé úsilí na přípravu materiálů, jejichž obsah se nijak zvlášť nelišil od obsahu moskevského stranického deníku

28 *Archivio Istituto Luigi Sturzo, Archivio Gulio Andreotti*, b. 198, Rukou psaná poznámka generála Egidia Vigganiho, ředitele SIFAR, pro Giulia Andreottiho, ministra obrany Italské republiky, Řím, 17. října 1962 a tamtéž, Poznámka SIFAR, předmět – Druhý vatikánský koncil, ruská delegace, Řím, 20. října 1962, s přílohami.

29 AIPN 01283/87, [Poznámka] týkající se] činností realizovaných „sovětskými přáteli“ v souvislosti s vatikánským koncillem, Varšava, [20.] 10. 1962, l. 164–166.

30 AIPN 0639/108, sv. 3, Protokol o setkání, l. 167–168. Kongres polských kněží se uskutečnil ve dnech 23.–24. listopadu 1962 ve Vratislavi, ale není jasné, zda v tomto případě šlo o ono původně „plánované“ varšavské setkání.

31 Tamtéž.

32 AIPN 01283/87, [Poznámka] týkající se] činností realizovaných „sovětskými přáteli“ v souvislosti s vatikánským koncillem, Varšava [20.] 10. 1962, l. 164–166.

Władysław Bułhak

Pravda a které měly také podobnou propagandistickou „palebnou sílu“ v církevních kruzích nebo obecně na Západě, tedy poměrně nevýznamnou. To samé se týkalo reálného dopadu a důvěryhodnosti takových organizací, jako byla již zmiňovaná pražská Křesťanská mírová konference³³.

O další spolupráci v otázkách týkajících se koncilu (i když samozřejmě nejen těch) se diskutovalo i na setkání zástupců sovětských a polských zpravodajských služeb v Moskvě na konci května a počátku června 1963. Do polské delegace tentokrát mimo jiné patřil náčelník 4. správy ministerstva vnitra plk. Stanisław Morawski a zástupce náčelníka 1. správy plk. Mikołaj Krupski; sovětská strana byla zastoupena především zástupci 2. hlavní správy KGB (VGU KGB neboli kontrarozvědka) v čele se zástupcem náčelníka Fjodorem A. Ščerbakem a také zástupci KGB svazových republik (vysocí důstojníci z Litvy, Ukrajiny a Běloruska). Sovětskou rozvědku (PGU KGB) zastupoval jeden z operačních důstojníků. Na prvním místě dlouhého seznamu materiálů předaných Poláky „sovětským přátelům“ byla samozřejmě *informace týkající se prvního zasedání Druhého vatikánského koncilu*.³⁴

Co se týká dalších opatření ohledně koncilu a jeho blížícího se druhého zasedání³⁵, bylo záměrem *prohloubit rozpory ve vedení Vatikánu a podporovat liberální směr*, rozvíjet a rozšiřovat v katolických zemích Evropy a Latinské Ameriky materiály (brožury, novinové články, letáky apod.), jejichž cílem bylo diskreditovat tzv. zástupce „konzervativního proudu“ v církvi, zosobněně kardinály Alfredem Ottavianim, Francisem Spellmanem a Ernestem Ruffinim.

Z pohledu KGB a Ministerstva vnitra PLR byl jedním z hlavních protivníků z okruhu otců koncilu polský primas kardinál Stefan Wyszyński, jemuž je připisována nejen snaha o získání role hlavního církevního odborníka na záležitosti střední a východní Evropy, ale také role zástupce všech katolíků z této části světa, dosud považované za výhradní sféru vlivu komunistické Moskvy. Z tohoto důvodu mělo být ve Vatikánu Wyszyňského hodnocení situace církve v těchto oblastech považováno za „tendenční“. KGB plánovala koordinovat *chování členů katolické delegace Sovětského svazu [...] a pozorovatelů z řad ruské pravoslavné církve* v tom smyslu, aby Wyszyňského ignorovali a soustředili se na „pozitivní“ zástupce polské církve, vybrané Ministerstvem vnitra PLR. Dalo by se říci, že šlo o skutečný Jidášův políbek.³⁶

Je zajímavé, že v plánu bylo také šířit mezi katolíky *pro socialistický tábor nejvhodnější teze z encykliky papeže Jana XXIII. Pacem in terris*, jejíž název by mimochodem zněl

33 Srov. WCDA, MA, *KGB vs. Vatican City*, l. 27 (seznam „aktivních opatření“ KGB týkajících se katolické církve a politiky Vatikánu).

34 AIPN 0639/108, sv. 3, Protokol setkání představitelů bezpečnostních orgánů PLR a SSSR v Moskvě ve dnech 28. 5. až 4. 6. 1963 [Moskva 1963], blíže nedatováno, l. 354–376; tamtéž, Seznam informací předaných sovětským soudruhům na setkání konaném ve dnech 28. 5. až 1. 6. 1963 v Moskvě, Varšava 25. 5. 1963, l. 335; tamtéž, „Teze“ o stavu spolupráce s KGB v letech 1960–1963 týkající se „linie katolické církve“ Varšava, 1963, blíže nedatováno, l. 412–415.

35 Koncil měl celkem čtyři jednací období – první od 11. 10. 1962 do 8. 12. 1962, druhé od 29. 9. 1963 do 4. 12. 1963, třetí od 14. 9. 1964 do 21. 11. 1964 a čtvrté od 14. 9. 1965 do 8. 12. 1965.

36 AIPN 0639/108, sv. 3, Protokol setkání představitelů bezpečnostních orgánů PLR a SSSR v Moskvě ve dnech 28. 5. až 4. 6. 1963 [Moskva 1963], blíže nedatováno, l. 357; WCDA, MA, *KGB vs. Vatican City*, l. 7–8 (zmínka o roli kardinála Wyszyňského při řízení, ve jménu Vatikánu, „ilegální“ církve v Bělorusku).

Spolupráce KGB a Ministerstva vnitra PLR

výjimečně dobře v ruštině (*Miru mir*)³⁷. Nadto se měla také *s pomocí agentů z řad katolického duchovenstva a představitelů jiných církví podporovat linie Papeže* (velké písmeno v původním dokumentu KGB – pozn. autora) *v otázkách míru a odzbrojení v průběhu různých náboženských fór, kongresů a konferencí*. Velmi negativní stanovisko ke *sblížení Vatikánu a katolické církve s ostatními náboženstvími a náboženskými organizacemi* se nijak nezměnilo a KGB spatřovala ve stále populárnějších ekumenických heslech novou, mimořádně nebezpečnou formu praktického antikomunismu³⁸. V operativních záležitostech spoléhala především na *větší výměnu agentů, kteří mají možnost rozpracovávat nepřátelské prostředí, se zvláštním zaměřením na pokrytí kanálů spojujících katolickou církev a další církve v Polsku s jejich protějšky v Sovětském svazu* a také na *vyšlání agentů sovětské zpravodajské služby přes Polsko do katolického a emigračního prostředí na Západě* s využitím služeb Ministerstva vnitra PLR. Polské ministerstvo samozřejmě slíbilo, že v tomto ohledu učiní vše, co bude v jeho silách.³⁹

Krycí jméno „Uralskij“

Týkalo se to například agenta s krycím jménem „Uralskij“, jehož KGB plánovala – s pomocí soudruhů z 1. a 4. správy MV PLR – podstavit do Říma do vedení jezuitského řádu⁴⁰. Vše nasvědčuje tomu, že šlo o P. Viktora Novikova, SJ, jezuitu východního ritu narozeného v Kazani, absolventa Jagellonské univerzity a římské Papežské univerzity Gregoriana, lingvisty, profesora jezuitského semináře (tzv. Východní misie) v Albertině a Dubně. Je třeba zdůraznit, že v roce 1940, *po dohodě s metropolitou Andrejem Šeptyckým*, byl Novikov vyslán jako „Viktor Něsterov“ do Sovětského svazu. Na této nebezpečné misi ho doprovázel P. Walter Ciszek, SJ, nyní kandidát na svatořečení. V červnu 1941 byl Novikov zatčen NKVD jako „agent Vatikánu“, podroben brutálnímu výslechu a odsouzen na 15 let v gulagu, z nichž si odpykal 12 let. Podle informací KGB (které se shodují s jeho biografií zpracovanou P. Romanem Dzwonkowským SAC) byl Novikov v roce 1939 metropolitou Lvovským, Andrejem Šeptyckým, jmenován „exarchou Sibíře“ řeckokatolického ritu. Toto jmenování však nebylo potvrzeno Šeptyckého nástupcem, kardinálem Josipem Slipým, který, jak známo, pobýval od roku 1963 v Římě. Z tohoto důvodu, navzdory úsilí kardinála Wyszyńskiego (po první návštěvě

37 Byla vydána 11. 4. 1963 a je jednou z nejslavnějších encyklik 20. století. Její jasný a srozumitelný text a optimistický tón vzbudil u katolíků i nekatolíků živý ohlas. Zabývá se vztahy mezi lidmi a tehdejší politickou situací – zdůrazňuje nutnost dodržování lidských práv i povinností a říká, že konflikty se mají řešit jednáním, a nikoliv válkou. Požaduje zákaz jaderných zbraní, ukončení závodů ve zbrojení a zahájení odzbrojovacího procesu pod mezinárodní kontrolou.

38 *AIPN* 0639/108, sv. 3, Protokol setkání představitelů bezpečnostních orgánů PLR a SSSR v Moskvě ve dnech 28. 5. až 4. 6. 1963 [Moskva 1963], blíže nedatováno, l. 355–358.

39 Tamtéž, Poznámka týkající se spolupráce MV PLR a KGB na úseku boje proti antisocialistickým náboženským organizacím [Varšava?], 1963, blíže nedatováno, l. 350; tamtéž, Otázky k prodiskutování se sovětskými soudruhy ze dne 22. 6. 1963, Varšava, 18. 6. 1963, l. 347.

40 *WCDA, MA, KGB vs. Vatican City*, l. 18 (zde je mezi úkoly udělenými dne 4. 4. 1969 KGB jeho šéfem Jurijem Andropovem v souvislosti s *podřivnoij dějatelnoščju Vatikana a uniatov na territorii SSSR* (podvratnou činností Vatikánu a uniatů na území SSSR) zmíněna *podstava agenta „Uralskogo“ orděnu jezuitov* (podstavení agenta „Uralského“ do jezuitského řádu).

Władysław Bułhak

P. Novikova v Polsku v roce 1965) i zástupců polské provincie jezuitů a možná i zapojení samotného generálního představeného řádu P. Pedra Arrupeho, SJ (čemuž měla sloužit druhá návštěva P. Novikova v PLR v roce 1966), nakonec Vatikán nesoouhlasil, aby mu bylo uděleno biskupské svěcení. KGB to vysvětlovala obavou kardinála Slipeho, že jezuitský biskup by mohl oslabit jeho autoritu mezi věřícími v Sovětském svazu. A konečně nedošlo ani k odjezdu P. Novikova do Říma, čímž také zkrachoval plán KGB. Novikov zemřel v roce 1979 v obci Belebej v Baškortostánu, kde působil jako učitel latiny na tamní lékařské akademii. Na základě dalších dostupných údajů týkajících se případu „Uralskij“ je těžké říci, zda přešel na stranu nepřátel církve, nebo se jen snažil za každou cenu dostat ven z „vězení národů“. Informace, které předal o polských jezuitech po svých návštěvách v PLR, však nebyly tendenční, což – spolu s mučednictvím uvedeným v jeho životopisu – ukazuje spíše na druhou možnost.⁴¹

Budapeštské schůzky

Téma společné akce proti Vatikánu bylo diskutováno také v červenci 1963 během vrcholného setkání šéfů KGB a Ministerstva vnitra PLR Vladimira Jefimoviče Semičastného (1924–2001, ve funkci v letech 1961–1967) a Władysława Wichy, doprovázených šefy jejich rozvědek – gen. Alexandrem Sacharovským a plk. Henrykem Sokolakem. Ti rozhodli, že jejich podřízení společně *prostudují dostupné materiály týkající se kardinála Ottavianiho, Spellmana, Ruffiniho a dalších nejreakčnějších představitelů Vatikánu a dále budou realizovat dohodnuté operace za účelem jejich diskreditace v očích katolíků*. Během setkání také znovu zazněla otázka *odhalení a průniku zahraničních zpravodajských služeb využívajících náboženského kanálu pro podvracení SSSR, PLR a ostatních socialistických zemí*.⁴²

Tématu koncilu a jeho dalekosáhlých politicko-ideologických dopadů se věnovalo také druhé mnohostranné setkání představitelů bezpečnostních služeb socialistických zemí zaměřené na náboženské otázky, které se konalo ve stejném roce v Budapešti, přesněji od 26. do 29. července 1963. Tentokrát zde kromě hostitelů a představitelů rozvědky a kontrarozvědky KGB byly zastoupeny prakticky všechny

41 AIPN 0639/108, sv. 3, Protokol setkání představitelů bezpečnostních orgánů PLR a SSSR v Moskvě ve dnech 28. 5. až 4. 6. 1963 [Moskva 1963], blíže nedatováno, l. 358–359; tamtéž, Poznámka [mj. Konrada Straszewského ze 4. správy MV PLR] týkající se realizace plánu prací z června [1963], Varšava, 31. 10. 1963, l. 405; AIPN 01283/885, Poznámka k realizaci plánů společných operativních činností dohodnutých v Moskvě, Kyjevě a Minsku, Varšava, listopad 1965, blíže nedatováno, l. 109. Viz především AIPN 01283/887, složka s kódovým označením „Uralski“, l. 44–60, zejména tamtéž, náčelník 1. odboru 4. správy ministerstva vnitra pplk. Straszewski náčelníku 4. oddělení byra „B“ (sledování) MV, Varšava, 26. 8. 1966, l. 46 (žádost o rezervaci pokojů v Grand Hotelu pro „sovětské občany Novikova a Petrova“); tamtéž, Překlad informací [rusky *spravka*] týkajících se materiálů „Uralského“ z období jeho pobytu v Polsku [Varšava] [do 10. října 1966], l. 54–57 (ruský originál l. 50–53). Srov. DZWONKOWSKI, Roman: *Leksykon duchowieństwa polskiego represjonowanego w ZSRS 1939–1988*. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2003, s. 442–443; CISZEK, Walter J. – FLAHERTY, Daniel L.: *...bo Ty jeseš ze mną. Duchowe świadectwo z Syberii*. Wydawnictwo Świąty Wojciech, Poznań 2016, s. 28–54. Viz též životopis otce Viktora Novikova – <http://crusader.org.ru/novikov-viktor-pavlovich.html> (citováno k 8. 11. 2017).

42 AIPN 0639/108, sv. 3, Poznámka týkající se shrnutí a dalšího rozvoje spolupráce mezi KGB při Radě ministrů SSSR a MV PLR, Varšava, 3. 7. 1963, l. 378 a 382.

Spolupráce KGB a Ministerstva vnitra PLR

zpravodajské služby PLR, NDR, ČSSR a BLR (s výjimkou Rumunska). V čele polské delegace stál pplk. Adam Krukowski, náčelník Zahraničního odboru kabinetu ministra vnitra, a dále v ní byli mj. Eugeniusz Ciszyński z rozvědky a jeho kolega mj. Konrad Straszewski z „náboženské“ 4. správy MV⁴³. Závěry ze schůzky v Budapešti byly zahrnuty do *Plánu operativních činností*, dohodnutého šéfy 1. a 4. správy MV PLR, plk. Sokolakem a plk. Morawským, na dobu trvání druhého zasedání koncilu. Jednalo se primárně o *systematické předávání informací bezpečnostním službám účastníků výše zmiňované schůzky, týkající se průběhu koncilu, získaných prostřednictvím našich služeb*, jakož i o spolupráci na výše zmiňovaných dezinformačních operacích.⁴⁴

Frekvence schůzek v době Druhého vatikánského koncilu může naznačovat vážný nárůst obav sovětského bloku ze změn v katolické církvi. A skutečně, v době setkání v Budapešti v roce 1963 se obecně mělo za to, že světové hierarchie katolické církve se zmocnily tzv. reformistické síly, a předpokládalo se, že nový papež Pavel VI. má v úmyslu pokračovat v linii svého zesnulého předchůdce. V protokolu je v každém případě zmíněna nutnost *kritičtější a pečlivější analýzy jeho politiky*. Bylo nicméně znovu zdůrazněno, že zastánci změny *provedou řadu reforem zaměřených na posílení katolické církve a mobilizaci věřících v boji s šířícím se ateismem, materialismem a komunismem*. Jak se uvádí v textu protokolu, *liberální, pružnější politická linie vedená Janem XXIII. je odrazem strategické linie vedení imperialistických zemí, využívané v boji proti socialistickým zemím, a rozdíl mezi liberální a konzervativní linií Vatikánu spočívá jen ve výběru aktivních metod, které mají jeden a tentýž účel*.⁴⁵ „Reformisté“ měli *zaujímat stanovisko normalizace vztahů mezi státem a církví v socialistických zemích s cílem zabránit vyloučení církve ze života [...] s použitím různých politik pro různé země v závislosti na historických okolnostech a síle církve v dané zemi*. Tyto dlouhodobé obranné aktivity byly ale z pohledu účastníků budapeštské schůzky doprovázeny podobnými, ač skrytými, útočnými úmysly na straně církve. I když to není uvedeno v oficiálním protokolu, autor poznámky vytvořené pro potřeby oddělení 4. správy MV PLR napsal, že podle účastníků schůzky *došlo k závažnému přesunu boje Vatikánu z politické fronty na ideologickou frontu s cílem rozbití marxismu zevnitř a podpory směřování k revizionismu*.⁴⁶ Po přeložení z bezpečnostně-stranického newspeaku zde můžeme najít první vážné obavy z politických koncepcí, které později vykrystalizovaly ve slavném díle Adama Michnika (nar. 1946) *Církev, levice, dialog*⁴⁷.

43 AIPN 0639/110, sv. 1, Poznámka týkající se konference v Budapešti (překlad z ruštiny), Budapešť, 29. 7. 1963, l. 11–14; tamtéž, Šifrovaná depeše z Budapešti ze dne 16. 7. [1963] týkající se programu schůzky zástupců zpravodajských služeb SSSR, ČSSR, BLR, PLR a NDR, l. 106.

44 AIPN 01283/87, Plán operativních činností 1. a 4. správy MV PLR v souvislosti s Druhým vatikánským koncillem, Varšava, 2. 10. 1963, l. 44–45.

45 AIPN 0639/108, sv. 3, Informace mj. Konrada Straszewského ze 4. správy MV PLR o průběhu schůzky v Budapešti ve dnech 23.–26. 7. 1963, Varšava, 3. 8. 1963, l. 389–390; AIPN 0639/110, sv. 1, Poznámka týkající se konference v Budapešti (překlad z ruštiny), Budapešť, 29. 7. 1963, l. 12.

46 AIPN 0639/108, sv. 3, Informace mj. Konrada Straszewského ze 4. správy MV PLR o průběhu schůzky v Budapešti ve dnech 23.–26. 7. 1963, Varšava, 3. 8. 1963, l. 389–391.

47 Autor v této práci, vydané v roce 1977 v Paříži, analyzoval zdroje averze polské levicové inteligence (s níž se ztotožňoval) ke katolické církvi a připustil, že je možné i potřebné tento „konflikt“ překonat na základě společných hodnot a politických cílů. To bylo později základem celonárodního hnutí Solidarita.

Władysław Bułhak

V obecnější rovině by se oficiální představy KGB o politice Vatikánu vůči zemím východního bloku, platné v polovině šedesátých let 20. století, dnes mohly zdát překvapivé, ale nepochybně představovaly výchozí bod pro operativní akce jak samotné KGB, tak spřízněných zpravodajských služeb, a proto je vhodné popsat je důkladněji, s pomocí delších citací z originálního dokumentu, jehož specifický jazyk také není bez významu. Na začátku roku 1965 KGB již prostřednictvím své kanceláře ve Varšavě polské soudruhy varovala, že *v současné době Vatikán vynakládá úsilí k aktivizaci destruktivní činnosti v zemích socialistického tábora a podporuje protikomunistický boj vedený agresivním blokem NATO, tj. imperialistickými kruhy USA a jejich partnery. V souladu s touto linií soustředí Vatikán své úsilí na to, aby využil prostředky a síly církve v boji proti komunismu.* Zároveň měla církev hrát přímo roli diverzně-zpravodajské organizace. *Vedení katolické církve, uvádí se dále v dokumentu, tvrdí, že jeho hlavním úkolem je zapojení agentů do činnosti komunistických a pokrokových organizací působících v kapitalistických zemích a jejich prostřednictvím proniknutí do socialistických zemí s cílem shromažďovat tajné informace a provádět diverzi.* Hlavním centrem údajné církevní rozvědky byl podle KGB vatikánský Státní sekretariát, ve kterém se měly shromažďovat *informace ze socialistických zemí získané prostřednictvím různých kanálů.* V této souvislosti se objevila i jména pozdějších vysokých hodnostářů, církevních prelátů Luigghio Poggiho a Paula Marcinkuse, a také jednoho z hlavních průkopníků ekumenismu Patera Jeana-Françoise Arrighiho. „Politicko-výzvědné“ informace měly dále shromažďovat další kongregace, instituce a církevní archivy, mimo jiné kongregace Svatého officia, Kongregace pro východní církve, Sekretariát pro jednotu křesťanů, jezuitský řád a konečně, *last but not least*, Collegium Russicum.⁴⁸ Toto církevní centrum, přesněji Ruská papežská kolej sv. Terezie od Dítěte Ježíše, založená v roce 1929 tehdejším generálním představeným řádu jezuitů Włodzimierzem Ledóchowským, SJ (latinsky Pontificium Collegium Russicum Sanctae Theresiae A Iesu Infante), budilo zvláštní obavy a podezření jak v Moskvě, tak ve Varšavě. Psalo se o něm doslova, že *existují náznaky, že „Russicum“ připravuje kádry pro informačně-propagandistickou práci v SSSR, avšak jeho aktivity u nás nejsou zaznamenány.*⁴⁹

Podobný charakter a jen málo pozměněný obsah měly kromě toho i další, obvykle stejně schematické a povrchní informace týkající se vatikánské zahraniční politiky,

48 AIPN 0639/108, sv. 6, Překlad dopisu Alexeje Kirillova z 11. odboru II. hlavní správy KGB (tj. „náboženského“ odboru kontrarozvědky KGB) plk. Stanislawu Morawskému, náčelníkovi 4. správy MV PLR, Varšava, 19. 3. 1965, l. 233–234 (mírně upravený překlad ruského originálu z 11. 2. 1965, viz tamtéž, l. 313–314).

49 AIPN 02011/31, Informace o Vatikánu [Varšava, 1963], blíže nedatováno, l. 136–140; viz též AIPN 02011/33, sv. 2, Informace 1. správy MV PLR týkající se školení jezuitů pro „speciální úkoly“, Varšava, 16. 11. 1960, l. 336–338. Tamtéž Materiál 1. správy MV PLR, Zpravodajsko-informační centra jezuitského řádu, Varšava, 22. 3. 1958, l. 343–344 a také AIPN 01283/93, Poznámky týkající se otázky církevních „center“ Vatikánu specializujících se na pronikání do socialistických zemí zpravodajskými metodami [Varšava, před 8. 4. 1965], l. 22–23, *Agenti 1. spr[ávy] vyslaní do některých center jsou agenti zvnějšku objektů, a i když někdy podávají cenné informace, nejsou schopni proniknout dovnitř. V současné době naše možnosti nedovolují rychle získat agenta uvnitř objektu.* Viz též IHNATOWICZ, Mateusz: Rozpracowanie operacyjne jezuitów uczestniczących w Misji Wschodniej w latach 50. XX w. w Polsce Ludowej. *Roczniki teologiczne*, 2014, sv. LXI, č. 4, s. 187–199.

Spolupráce KGB a Ministerstva vnitra PLR

odesílané v té době poměrně pravidelně z Moskvy do Varšavy. Věnovaly se mimo jiné *využívání církevních kontaktů pro provádění ideologické diverze proti SSSR, plánům a nařízením Vatikánu na posílení boje proti světovému komunistickému hnutí a diverzní činnosti Vatikánu vedené proti socialistickým zemím a světovému socialistickému hnutí*. Obvykle také obsahovaly seznam „objektů“, které vyžadují operativní rozpracování a jež se shodovaly se jmény uvedenými výše.⁵⁰ Například v jednom z těchto materiálů KGB vysvětlovala polským soudruhům, že *Pavel VI. se [jakožto] zarytý nepřítel komunismu a ideový nástupce Pia XII. rozhodl pokračovat v boji proti komunismu jako ideologii neslučitelné s křesťanským světonázorem novými metodami, které se objevily během pontifikátu papeže Jana XXIII. (vystoupení na obranu míru, kontakty se socialistickými zeměmi, odmítnutí otevřené podpory politiky Západu v mezinárodních otázkách, uznání nutnosti bojovat za odstranění sociální nerovnosti atd.), které usnadňují posílení vlivu církve na široké masy*. Tato „dvojaká politika“ Pavla VI. měla zaprvé zabránit izolaci církve v moderním světě, rozděleném do dvou zneprátených táborů, což odpovídalo, jak tvrdili analytici KGB, *politice zjevného antikomunismu Pia XII.*, a zadruhé mělo papežství usilovat o vytvoření *podmínek pro sblížení všech křesťanských a nekřesťanských vyznání, samozřejmě na bázi společného boje proti světovému komunistickému hnutí*. V dokumentu se také píše, že Pavel VI. má v úmyslu vytvořit *nomen omen: internacionálu všech náboženství, všech vyznání*.⁵¹ Je tedy evidentní, že ekumenismus byl vnímán důsledně v intencích antikomunistické diverze ze strany Vatikánu. Zde je však třeba zmínit, že podobný přístup k politice Vatikánu a k samotnému Pavlu VI. doznal později určitý vývoj, nepochybně právě pod vlivem důsledné „východní politiky“ Svatého stolce.

V této souvislosti stojí za to připomenout další mnohostrannou schůzku představitelů tzv. bratrských služeb, která se opět konala v Budapešti ve dnech 24. až 27. července 1967. V jejím průběhu se mělo diskutovat o *práci proti Vatikánu, prostředcích k diskreditaci Vatikánu a jeho příznivců prostřednictvím podněcování sporů uvnitř Vatikánu a prohlubování rozporů mezi Vatikánem a kapitalistickými zeměmi*. Bylo to podrobně popsáno ve známém díle Christophera Andrewa a Vasilije Mitrochina *Mitrochinův archiv*, které čerpá z archivních materiálů KGB získaných britskou zpravodajskou službou po pádu Sovětského svazu.⁵² Podle plánu této schůzky se sovětská delegace zavázala přednést dva hlavní referáty, jejichž témata jasně nastínila vizi zobrazenou nepřítelem a z ní vyplývající úkoly jak pro KGB, tak pro její „bratrské služby“. První se měl vě-

50 AIPN 0639/108, sv. 6, Informace Alexeje Kirillova z 11. odboru VGU KGB týkající se využití církevních kontaktů k provádění ideologické diverze proti SSSR a kroků podniknutých orgány [Kds.]BP [Varšava], 11. 2. 1965, l. 287–296; AIPN 0639/175, Materiál KGB předaný do Varšavy Alexejem Kirillovem, Plány a nařízení Vatikánu na posílení boje proti světovému komunistickému hnutí [Varšava], 9. 8. 1966, l. 29–32; tamtéž, Materiál KGB O podryvnou dějatelnosti Vatikana protiv socialističeských stran a mirovogo kommunističeskogo dviženija [Varšava] 3. 4. 1968, l. 90–97; tamtéž, Informace KGB týkající se Vatikánu, Varšava, 11. 2. 1969, l. 165–171.

51 AIPN 0639/175, Materiál KGB předaný do Varšavy Alexejem Kirillovem, Plány a nařízení Vatikánu na posílení boje proti světovému komunistickému hnutí [Varšava], 9. 8. 1966, k. 29.

52 MITROCHIN, Wasilij – ANDREW, Christopher: *Archiwum Mitrochina I. KGB w Europie i na Zachodzie*, s. 767; WCDA, MA, *KGB vs. Vatican City*, l. 24–25; Protokol [Budapešť, červenec 1967, nedatováno]. In: *Derżawna Sigurnost i razuzwanitelne na stranite ot Iztocznija blok, 1944–1989*. KRDPBGDSRSBNA, Sofia (elektronická publikace COMDOS), s. 82.

Władysław Bułhak

novat nepřátelské činnosti Vatikánu a římskokatolického duchovenstva na území Sovětského svazu a zkušenostem z boje proti ní, druhý aktivitám a možnostem zpravodajských služeb socialistických zemí v oblasti rozpracování hlavních vatikánských institucí, center a misí využívaných pro účely zvláštních služeb hlavního nepřítele⁵³, což potvrzuje i příslušná poznámka, vypracovaná československými účastníky schůzky. Sovětská delegace trvala na tom, že Vatikán zůstává jedním z hlavních spojenců USA a SRN a je potřeba zařadit ho do plánů práce proti hlavnímu nepříteli, jak byly tyto dvě klíčové země NATO označovány. Proto by společným cílem KGB a ostatních „bratrských služeb“ mělo být odkrývání a potírání vazeb mezi Vatikánem a mezinárodním imperialismem, a to zejména USA a [Západním] Německem, jakož i nových forem neokolonialismu. Stejně jako v roce 1960, i nadále se počítalo se zpravodajskou podporou tzv. pokrokových křesťanských hnutí na Západě. Cílem bylo přimět Vatikán k realizaci skutečných hesel, za nimiž skrývá své antisocialistické plány, tedy k přechodu Svatého stolce na neutrální pozici v politice vůči světovým blokům.⁵⁴

KGB proti „ostpolitice“ Pavla VI.

Od sedmdesátých let 20. století začal být papež vnímán jako zastánce míru, uvolnění a dekolonizace a především normalizace vztahů se socialistickými zeměmi včetně Sovětského svazu. S potěšením byla vítána veřejná kritika Vatikánu na adresu americké politiky, například v otázkách Vietnamu a Blízkého východu. Podle Moskvy k tomu docházelo navzdory reakcím, prozápadním, proamerickým a pročínským (sic) představitelům kurie a části kardinálů „v terénu“. Podobné názory značí začátek jakéhosi „dvojího myšlení“, pokud jde o roli katolické církve ve světě, se budou opakovat v analýzách zahraniční a vnitřní politiky Vatikánu vypracovaných v tomto období PGU a v prohlášeních představitelů KGB obecně, včetně tu a tam se objevujících „pozitivních“ závěrů, volajících po podpoře mezinárodní linie Vatikánu a i osobně papeže Pavla VI. Podobný obrázek se objevuje i v rozhovorech a kontaktech s představiteli rezidentury rozvědky PLR v Římě s jejich „sovětskými přáteli“.⁵⁵

Ačkoliv je zřejmý posun v důrazu, nedošlo ke změně v zásadních, strategických názorech a záměrech KGB týkajících se Vatikánu a katolické církve. Vasilij Mitro-

53 AIPN 0639/110, sv. 2, Ministr vnitra MLR András Benkei ministromi vnitra PLR gen. Mieczyslawu Moczarovi ve věci setkání v Budapešti, Budapešť, 20. 7. 1967, l. 114–115. Referáty navrhované polskou stranou měly více informačně-analytický charakter, konkrétně: Hlavní směry a tendence v činnosti Vatikánu ve vztahu k socialistickým zemím po Druhém vatikánském koncilu a Realizace rezolucí Druhého vatikánského koncilu hierarchií katolické církve v Polsku; tamtéž, Mieczyslaw Moczar András Benkeimu, Varšava [nedatováno, krátce po 11. 2. 1967], l. 108.

54 KAPLAN, Karel: *Těžká cesta. Spor Československa s Vatikánem 1963–1967*. CDK, Brno 2001, příloha 7: Zpráva o poradě zástupců Státní bezpečnosti socialistických států o postupu proti Vatikánu [Praha, 29. 7. 1967], s. 145–146 (děkuji Pavlu Žáčkovi za upozornění na tuto publikaci).

55 AIPN 02011/97, Informace [Kds.]BP SSSR č. 62 z 29. 1. 1971 O vnitřní a vnější politice Vatikana, l. 105; tamtéž, Výňatek z rozhovoru rezidenta rozvědky MV PLR v Římě, krycím jménem „Ran“ [plk. L. Pawelec-Kwiatkowski], s Antonem Paljurem, 1. tajemníkem velvyslanectví SSSR v Římě, Varšava, 14. 2. 1971, l. 398; AIPN 02011/98, šifrovaná depeše „Rana“ týkající se rozhovoru se „sovětskými přáteli“, Řím, 28. 6. 1972, l. 462–463.

Spolupráce KGB a Ministerstva vnitra PLR

chin zveřejnil další memorandum KGB ze září 1975, které tuto tezi potvrzuje v plném rozsahu. Pro potřeby tehdejšího předsedy KGB Jurije Vladimiroviče Andropova (1914–1984, ve funkci v letech 1967–1982) ho vypracovali šéf PGU KGB gen. Vladimir Krjučkov a šéf 5. správy KGB (tzv. ideologické diverze) gen. Filip Bobkov. Opět se v něm psalo o *podvratné činnosti Vatikánu v zájmu imperialismu a reakce v souladu se zvláštními službami nepřítelů*. Z toho důvodu se měla římská církevní „centrála“ (sic) i nadále snažit o *posílení svého vlivu v socialistických zemích* a posílat tam jak „nepřátelskou“ a náboženskou literaturu, tak své „emisary“, mimo jiné také jezuitu, a to oficiálně nebo „ilegálně“, tedy jako *odborníky, zástupce firem a údajné turisty*.⁵⁶ Lze jen dodat, že téměř totožné úvahy najdeme i ve výše citované zprávě KGB, odeslané do Varšavy před desítkami lety...⁵⁷

V roce 1975 panovala z hlediska KGB nejhorší situace v Polsku, kde se *vliv církve a Vatikánu* v posledních letech výrazně zvýšil, mimo jiné také díky dvojnásobnému nárůstu počtu kostelů a vysvěcených kněží. Relativně silné postavení měla církev také v Československu a Maďarsku. V KGB se nicméně nejvíce obávali toho, že *katolíci v socialistických zemích budou využívat možností církve, aby se mohli spojit a aby se tak mohly aktivizovat protisocialistické živly různého politického zabarvení*.⁵⁸ Dnes lze říci, že citované obavy nestály na nereálném základě, a to zejména v případě Polska. Výše zmíněný dokument získaný Mitrochinem shrnuje podstatu zjištění učiněných během *symposia zástupců bezpečnostních orgánů socialistických zemí zaměřeného na boj proti ideologické a politické diverzi vedené proti socialistickým státům z náboženských pozic* neboli dalšího mnohostranného setkání „bratrských služeb“ Sovětského svazu, Bulharska, NDR, Maďarska, Polska, Československa a Kuby, které se konalo ve Varšavě (ve skutečnosti v blízkém Świderu) v únoru 1975. Tentokrát, což jen podtrhuje význam „církevního“ problému z pohledu bezpečnostních služeb jednotlivých zemí, stáli v čele většiny delegací lidé na relativně vysokých postech (náměstci ministrů vnitra). Doprovázeli je samozřejmě zainteresovaní úředníci z operativních správ. Sovětskou delegaci vedl místopředseda KGB gen. Viktor M. Čebrikov, polskou jeho polský protějšek, náměstek ministra vnitra gen. Bogusław Stachura.⁵⁹ Poláci v tomto případě především z „náboženské“ 4. správy, připravili a rozeslali všem účastníkům ideový materiál nazvaný *Některé problémy diverzní činnosti římskokatolické církve, církvi a jiných než římskokatolických náboženských sdružení proti socialismu*, ve kterém se zdůrazňuje *úloha církve [...] jako článku politické a ideologické diverze, dále pozice a taktika Vatikánu a konečně role vatikánské koncepce ekumenismu jako jednoho z nástrojů pro zvýšení politicko-ideologického*

56 WCDA, MA, *KGB vs. Vatican City*, l. 31.

57 Srov. AIPN 0639/108, sv. 6, Informace Alexeje Kirillova z 11. odboru VGU KGB týkající se využití církevních kontaktů k provádění ideologické diverze proti SSSR a kroků podniknutých orgány [Kds.]BP [Varšava], 11. 2. 1965, l. 287–296.

58 WCDA, MA, *KGB vs. Vatican City*, l. 31.

59 AIPN 0639/101, Poznámka [náčelníka 4. správy MV PLR plk. Konrada Straszewského] týkající se setkání bezpečnostních orgánů socialistických zemí, Varšava, 26. 2. 1975, l. 88–89; AIPN 0639/102, Materiály setkání zástupců bezpečnostních orgánů socialistických zemí zaměřeného na boj proti ideologické a politické diverzi vedené proti socialistickým státům z náboženských pozic, Varšava, 11.–14. 2. 1975, (oficiální vystoupení šéfů jednotlivých delagací); srov. WCDA, MA, *KGB vs. Vatican City*, l. 31.

Władysław Bułhak

*vlivu na socialistické země. Nakonec jsou také zmíněny, pro domo sua, hlavní směry [...] činnosti římskokatolické církve v Polsku.*⁶⁰

Za nejdůležitější můžeme považovat vystoupení gen. Čebrikova, které v jistém smyslu shrnuje postoj KGB k vatikánskému problému v námi studovaném období, pronesené na začátku zasedání, dne 11. února 1975. Jde o jakousi programovou přednášku (dnes nazývanou obvykle anglicky *keynote speech*) vykreslující zásadní rámec nejen pro diskusi v průběhu zasedání, ale také naznačující směry operativních činností tzv. bratrských služeb v příštích letech⁶¹; směry, které měly být zásadně přeformulovány po usnutí polského kardinála Karola Wojtyły na stolec sv. Petra.

Místopředseda KGB nejprve načrtl celkový kontext střetu mezi kapitalismem a socialismem. S obdivuhodnou obratností přítom použil jazyk známý ze sloupků sovětských a komunistických deníků, tzv. politgramoty. Upozornil na potenciál, jaký měla z perspektivy Západu církev, její struktury a věřící obecně (ne nutně jen katolíci) žijící na východní straně železné opony. Zmínil kapitalisty, tj. Západem prováděné akce v oblasti tzv. ideologické diverze a poukázal na nebezpečí, které pro stabilizaci socialismu představují hesla *liberalizace lidských práv* a *sociální demagogie*.⁶² Od vykreslení obecného pozadí přešel k rekonstrukci *zvláštní role Vatikánu* v tomto globálním konfliktu. V další části opět shrnul již známou tezi o Vatikánu jako dobře organizované instituci disponující *rozvinutým propagandistickým aparátem a až do roku 1958 vystupující otevřeně proti komunismu*, nejprve – jak vysvětlil – ve spojenectví s Hitlerem a poté s USA a NATO.

Moskevský zástupce nepodcenil důležitost modernizačních změn probíhajících v církvi během a v důsledku Druhého vatikánského koncilu. Znovu se vyjádřil ve smyslu, že církev v tomto případě využila *subtilní, jezuitské demagogie*, která nic nemění na skutečnosti, že jejím cílem zůstává oslabení socialismu. V této souvislosti se mluvilo o tom, že *Vatikán vyvíjí nelegální činnost v SSSR. Směřuje k posílení církve, podporuje vznik nacionalistické opozice na tomto základě a konečně má zlověstný plán „rozervat“ území SSSR na několik zón*. Zdůraznil zejména, že *církev a [katolické] náboženství nelze považovat jen za náboženský problém, protože kapitalismus je poslední režim, který používá náboženství pro vlastní účely*. Ve východní politice Vatikánu tedy rozeznal – ne neprávem – taktiku „církevních teoretiků“, kteří předpokládali, že *ochránit věřící v socialistických zemích je možné jen s pomocí diplomatických vztahů*. Z takového posouzení situace měly vyplynout strategické cíle politiky SSSR vůči Vatikánu. Za největší riziko byla opět považována mezinárodní spolupráce křesťanských církví a v rámci ekumenického hnutí. Zdroj znepokojení představovala zejména činnost Světové rady církví⁶³, která podle něj ne-

60 AIPN 0639/101, Poznámka [náčelníka 4. správy MV PLR plk. Konrada Straszewského] týkající se setkání bezpečnostních orgánů socialistických zemí, Varšava, 26. 2. 1975, l. 89–90.

61 Tamtéž, l. 90. Je zde uvedeno, že *nejdetailnější zhodnocení obsahoval referát [...] gen. Čebrikova*.

62 AIPN 0639/101, Zápisky [plk. Ryszarda Wójcického, zástupce náčelníka 4. správy MV PLR] z referátu předneseného dne 11. 2. 1975 předsedou delegace KGB Viktorem M. Čebrikovem, Świder u Varšavy, 12. 2. 1975, l. 2–7.

63 Světová rada církví (World Council of Churches) je nejvýznamnější ekumenická organizace, jež byla založena v srpnu 1948 v Amsterdamu. Katolická církev je od roku 1965 zastoupena svým pozorovatelem a členy v Komisi pro víru a řád. Valná shromáždění rady se konají jednou za 6–8 let.

Spolupráce KGB a Ministerstva vnitra PLR

jen že hraje stále důležitější roli, ale *nastoluje otázky lidských práv a chce působit proti komunismu*. V této situaci měly být *údernou silou pro naše účely* dvě státem kontrolované organizace, již zmiňovaná pražská Křesťanská mírová konference a Berlínská mírová konference.⁶⁴ Je třeba připomenout, že první formálně šířila mírová hesla v křesťanském duchu, ale prakticky představovala odnož tzv. Světové rady míru, existující od padesátých let 20. století, nejdůležitější z celého zástupu organizací odpovědných za hlásání mírových hesel v duchu politiky Moskvy a komunistického bloku.

Závěr

Nemůže být pochyb o tom, že obrat v uvažování Svatého stolce, který nastal v souvislosti s Druhým vatikánským koncilem, stejně jako jeho komplikovaná východní politika (vatikánská „Ostpolitik“) byly vnímány v Moskvě (včetně vedení PGU KGB) především z hlediska taktického a v líčení situace převládala (svým způsobem oprávněně) vpravdě čekistická podezřívavost, v jejímž rámci byly církve a náboženství chápány jako politická hrozba pro stabilitu komunistického systému. A konečně zde hrál roli také ideologický přístup a typická komunistická „politická korektnost“⁶⁵. Není tedy divu, že sovětská strana ústy gen. Čebrikova vyzvala k dalšímu prohloubení spolupráce a koordinace činnosti „bratrských služeb“. Od Poláků se přitom očekávalo (jak bylo navrženo v průběhu dvoustranného jednání konaného u příležitosti setkání ve Świderu v únoru 1975), že vypracují společný akční plán postupu proti Vatikánu a katolické církvi⁶⁶. Tato otázka samozřejmě získala na naléhavosti s usednutím kardinála Karola Wojtyły, Jana Pavla II., na stolec sv. Petra, který se rozhodl vést církve trochu jinou cestou, pro světovou komunistickou soustavu na první pohled ještě nebezpečnější než tou, po níž do té doby kráčeli papežové Jan XXIII. a Pavel VI.

64 AIPN 0639/101, Zápisky [plk. Ryszarda Wójcického, zástupce náčelníka 4. správy MV PLR] z referátu předneseného dne 11. 2. 1975 předsedou delegace KGB Viktorem M. Čebrikovem, Świder u Varšavy, 12. 2. 1975, l. 3–7.

65 BULHAK, Władysław: *NATO czy Matka Boska Czeszochowska. Niektóre aspekty watykańskiej polityki wschodniej w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX. w.*, s. 917–944.

66 AIPN 0639/101, Poznámka z dvoustranného setkání delegací KGB SSSR a MV PLR dne 11. 2. 1975, Varšava, 12. 2. 1975, l. 10. *Podle sovětských soudruhů před námi stojí otázka plánované operace proti Vatikánu. Domnívají se, že na základě polských a sovětských plánů by bylo v tomto směru možné vytvořit jeden společný plán. [...] Podléhal by schválení u nich i u nás. Vytvoření takového plánu by mohlo předcházet několik pracovních setkání.*